

Eleonóra Zvalená*
Univerzita v Novom Sade,
Filozofická fakulta

Daniela Marčoková
Univerzita v Novom Sade,
Filozofická fakulta

УДК: 821.162.4(497.113)-1.09 Миčáтек Ј.
393.94:811.162.3'354''18''
DOI: 10.19090/gff.v49i1.2524
orcid.org/0009-0002-5168-1515
orcid.org/0000-0002-7455-0430
Originalni naučni rad

PRAVOPIS A JAZYKOVÁ STAVBA POHREBNÝCH VERŠOV JÁNA MIČÁTKA V ZBIERKE *MORENA*

V evanjelickom prostredí sa pohrebné básne stali neodmysliteľnou súčasťou rozlúčky so zosnulým najmä koncom 18. storočia a v 19. storočí. Kysácky učiteľ a národovec Ján Mičátek zaznamenal 42 prevažne autorských valedikcií písaných v biblickej češtine a dobovej slovenčine. Zhrnuté sú v rukopisnej zbierke *Morena Čili odobierky pri príležitostiach pohrebných V cirkvách ev. dla A. vyz. v úžitku V národe Slovenskom. Z väčša pôvodne spísal a skladal Ján Mičátek slovenský národný učiteľ na Kisáci V Srbskej Vojvodine Roku Pána 1862*. Tieto pohrebné básne ako dôležitý historický prameň sú integrálnou súčasťou dobového recepčného horizontu a majú predovšetkým literárnohistorickú, ale aj etnografickú hodnotu. Prvoradým cieľom našej práce bolo zistiť, v akej miere sa v pohrebných veršoch prelínajú biblická čeština a dobová slovenčina. Výskum bol zameraný na excerpovanie a analýzu najreprezentatívnejších jazykových javov príznačných pre cirkevné písomnosti slovenskej vojvodinskej inteligencie a uplatnili sme v ňom nasledujúce vedecké metódy: deskriptívnu, kvalitatívnu, explanačnú a konfrontačnú. Pohrebná zbierka *Morena* predstavuje z jazykového hľadiska prelínanie tradičných českých a živých dobových slovenských prvkov, ktoré svedčia o vzdelanosti a rozhladenosti Jána Mičátka, súdobého slovenského vzdelanca.

Kľúčové slová: Ján Mičátek, slovenský vojvodinský učiteľ, Kysáč, pohrebné verše, biblická čeština, 19. storočie.

ÚVOD

Príležitostná poézia predstavuje pomyselné kontinuum jestvujúce v slovenskej literárnej tradícii nepretržite od 16. storočia a pretrvávajúce aj v 19. storočí. Toto obdobie renesancie a humanizmu bolo priaznivé pre rozvoj príležitostných textov, lebo v Uhorsku narastal počet vzdelaných mužov, teda aj potenciálnych autorov. Žánre príležitostných textov (svadobné verše, pohrebné

---

* eleonora.zvalena@ff.uns.rs

ódy, gratulácie k rôznym životným jubileám, narodeninám a meninám či kariérnym postupom, básnické texty, ktoré vznikli pri príležitosti uvedenia do úradu, vysviacky kostolov, zvonov či kňazskej vysviacky a pod.) predstavujú vývinový stupienok v pokusoch o umeleckú literatúru (Vojtech, 2006: 252; Jónasová, 2010: 34). Hoci základy gramotnosti vo vojvodinskom prostredí vďaka evanjelickej konfesionalnej ľudovej škole boli sprístupnené všetkým veriacim (a skutočne, tu negramotnosť bola v založených cirkevných zboroch úspešne odstránená už v prvej polovici 19. storočia),¹ v ďalšom vzdelávaní pokračovalo len malé percento žiakov, predovšetkým synovia miestnej inteligencie.² A tak aj písanie pohrebných básní, tzv. valedikcií³ tu bolo a zostalo výsadou učiteľov, farárov či študentov teológie po celý čas pretrvávania tejto „literárnej módy“ s doznievaním koncom 19. storočia.⁴

Táto zaujímavá literárna pozostalosť vojvodinských Slovákov nebola častým predmetom vedeckých výskumov, skôr sa vyskytli iba ojedinelé pokusy o priblíženie tohto veršovaného typu odobierky v rámci dobového cirkevného obradu evanjelikov. Podľa nášho zistenia okrem pohrebných veršov Jána Kutlíka (otca dolnozemskeho prozaika Félixu Kutlíka) – ktoré v príspevku pod názvom Pohrebné verše Jána Kutlíka na pokračovanie uverejňoval Vítázoslav Hronec v *Novom živote* roku 1972 – iné pohrebné verše z vojvodinského slovenského prostredia ani predtým a ani potom neboli skúmané.⁵ Dôvodom môže byť ich nedostupnosť, keďže sa zrejme, v neskorších časových obdobiach považované za

¹ Gramotnosť a vzdelanie prvých slovenských prisťahovalcov v Báčke v polovici 18. storočia vyplývali zo stavu školských pomerov v Uhorsku. Išlo o tzv. polovičnú gramotnosť, čiže pologramotnosť alebo semialfabetizmus, čo sa vzťahovalo na schopnosť čítania predovšetkým náboženských kníh. Podľa zápisníc z kanonických vizitácií z roku 1835 väčšina obyvateľstva už bola gramotná (Ramač – Marčoková, 2022; Marčoková, 2023: 11 – 19).

² O vzdelávaní slovenskej inteligencie na území Dolnej zeme koncom 18. a začiatkom 19. storočia pozri bližšie: Ramač – Marčok, 2022: 115 – 133.

³ Vale (citosl. zastar.) – pozdrav na rozlúčku; buď zdravý, zbohom. Valedikcia (zastar.) – reč na rozlúčku s mŕtvym.

⁴ V dvadsiatych rokoch 20. storočia valedikcie už neboli súčasťou pohrebného obradu v Kysáči, čo vidno aj z rozhodnutia kysáckeho cirkevného zboru schváleného 29. marca 1920, ktoré sa týkajú cirkevnej pôdy používanej kantormi a učiteľmi (Archív SEAVC v Kysáči, Cirkevná korešpondencia z roku 1920).

⁵ Vítázoslav Hronec: Pohrebné verše Jána Kutlíka. In: *Nový život*, 1972, roč. 24, č. 1, január – február s. 66 – 74; Vítázoslav Hronec: Pohrebné verše Jána Kutlíka. In: *Nový život*, 1972, roč. 24, č. 3, máj-jún str. 261 – 267; Vítázoslav Hronec: Pohrebné verše Jána Kutlíka. In: *Nový život*, 1972, roč. 24, č. 2, marec – apríl, s. 170 – 176.

neatraktívne a nepotrebné, vytratili z cirkevných či osobných archívov. Ako Hronec uvádza, tento rukopisný zborník pohrebných veršov Jána Kutlíka (1806 – 1890) sa nachádza v Slovenskom múzeu v Petrovci (dnes: Múzeum vojvodinských Slovákov). Prvé pracovné miesto Ján Kutlík získal v Starej Pazove, kde pôsobil ako farár a učiteľ v období rokov 1828 – 1841. Tu vznikla aj zbierka pohrebných piesní, ako ju sám nazval, *Neniarum Fasciculus IX 1858 /od Jána Kutlíka*⁶, v celkovom rozsahu 28 strán a pozostávajúca z deviatich básní: 1. Pobožnému starci, 2. Muži dobropovestnému, 3. K pohrebu panny, 4. K pohrebu rodiča starého, 5. K pohrebu pobožného starce, 6. K pohrebu cizince, aneb nahle zemrelým, 7. Nahlívu a neobyčajnou smrti zamrelemu, 8. Vojákovi v cizine zemrelemu, 9. Vojákovi v cizine zemrelemu. Básne, ktoré Hronec nazval „verše bez poézie“ boli uverejnené bez akýchkoľvek zásahov, s priliehajúcim poznámkovým aparátom, ktorý sa týka len samotného textu (Hronec, 1972: 66). Vo všetkých pohrebných veršoch Hronec vysvetľuje iba vizuálnu stránku rukopisného textu, nezaobera sa jej jazykovou či obsahovou stránkou.

Do pozornosti sa nám dostala rukopisná zbierka pohrebných veršov kysáckeho učiteľa **Jána Branislava Mičátka** (19. november 1837, Trenčianske Stankovce – 24. január 1905, Kysáček),⁷ ktorá je uschovaná v Historickom archíve Mesta Nový Sad (Istorijski arhiv Grada Novog Sada) vo Fonde 20: Ostavšina Mičatek, Kutija 5, br. 19, Песме при сахрани 1862. Mičátek zaznamenal 42 prevažne autorských pohrebných básní písaných v biblickej češtine a dobovej slovenčine a zhrnul ich do zbierky pod názvom *Morena Čili odobierky pri príležitostách pohrebních V cirkvách ev. dla A. vyz. v úžitku V národe Slovenskom. Z větša púvodne spísal a skladal Ján Mičátek slovenský národní učitel na Kisáci V*

⁶ Hoci na titulnej strane zbierky uvádza rok 1858 ako rok jej vzniku, z obsahu veršov možno usúdiť, že vznikli v Starej Pazove a neskoršie, počas Kutlíkovej kňazskej služby v Pitvaroši (1844 – 1865), boli iba zozbierané a prepísané do zbierky.

⁷ Narodil sa otcovi Petrovi a matke Terézii, rod. Lehotská. Základy vzdelania dostal od otca, evanjelického učiteľa v Malých Stankovciach pod Inovcom. Vo vzdelávaní pokračoval na súkromnej škole trenčianskeho farára Karola Černu, na evanjelickom gymnáziu v Modre a na súkromnej škole v Trenčíne u farára Lacku. Nakoniec ukončil štúdium rétoriky, poézie a filozofie v Modre. Hneď po učiteľskom exámene (skúške) 9. októbra 1857 proti vôli svojho otca odišiel na Dolnú zem do Lalite, kde dostal miesto učiteľského pomocníka (Valihora, 1979: 107). Po piatich rokoch v Laliti 15. októbra 1862 obsadil miesto riadneho samostatného učiteľa v Kysáci. Hneď po príchode do Kysáča sa začína jeho úzka spolupráca s farárom a národovcom Jurajom Jesenským (1827 – 1864), ktorá roku 1862 vyústila do organizovania zbierky na Maticu slovenskú v Martine, ako i do založenia Slovenského čítacieho spolku (Krajčovič, 1970: 128).

Srbskej Vojvodine Roku Pána 1862. (ďalej: Morena). Všetky tieto pohrebné básne tvorili výskumný korpus našej práce.

Cieľom našej práce bolo zistiť, v akej miere sa v pohrebných veršoch prelínajú biblická čeština a dobová slovenčina. Výskum bol zameraný na excerpovanie a analýzu najreprezentatívnejších jazykových javov príznačných pre cirkevné písomnosti slovenskej vojvodinskej inteligencie. Uplatnené sú nasledujúce vedecké metódy: deskriptívna, kvalitatívna, explanačná a konfrontačná.

JAZYKOVÁ SITUÁCIA SLOVÁKOV NA ÚZEMÍ VOJVODINY

Slováci osídľovali územie dnešnej Vojvodiny od druhej polovice 18. storočia spolu s inými národnosťami (Nemcami, Maďarmi, Srbmi, Rusínmi a i.) na podnet panovníčky Márie Terézie, ktorá zaľudňovala toto spustošené územie po bojoch s Turkami (Sirácky, 1980). V minulosti sa Slovákom na tomto multilingválnom území podarilo zachovať si svoj materinský jazyk napriek mnohým rozličným nátlakom. Podľa Marčokovej v stredoveku bola latinčina administratívnym jazykom takmer v celej Európe a okrem toho bola nositeľkou vzdelanosti, jazykom literatúry, vedy, práva a diplomacie. Dôležitú úlohu zohrala aj ako jazyk cirkvi a náboženských písomností tým, že náboženské diela (katechizmy, spevníky a modlitebné knižky), ktoré pôvodne vyšli po latincky, boli prekladané aj do národného jazyka. Koncom 18. storočia sa cisárovná Mária Terézia a jej syn Jozef II. snažili presadiť nemčinu ako spoločný dorozumievací jazyk celej monarchie, predovšetkým z praktických dôvodov, a to najmä po zavedení povinnej vojenskej služby, keďže mnohonárodnostné vojsko nerozumelo vojenským povelom. V Uhorsku sa ako reakcia na germanizáciu z konca 18. storočia začalo prebúdzat maďarské národné povedomie (Marčoková, 2023: 151 – 152). Podľa zákona z roku 1840 bola maďarčina uzákonená ako jazyk uhorskej štátnej a miestnej správy, aj ako vyučovací jazyk na školách všetkých stupňov (Marek, 2011: 33). Od jej vzniku v štyridsiatych rokoch 19. storočia Slováci v dnešnom vojvodinskom prostredí používali štúrovskú spisovnú slovenčinu a v matičných a pomatičných rokoch tzv. opravenú štúrovskú slovenčinu (na podklade Hattalovej kodifikácie) (Dudok, 1989: 82). Pokus o maďarizáciu a asimiláciu nemaďarských národov a národností sa najsilnejšie, až násilne presadzoval po rakúsko-uhorskom vyrovnaní (1867 – 1918). Maďarizačné zákony sa realizovali najmä v rokoch 1875 – 1890 za vlády ministerského predsedu Kolomana Tiszu, keď bola zakázaná aj činnosť Matice slovenskej v Martine (Daniš, 2005: 70).

Protestantizmus presadzoval princíp národných jazykov v náboženských

obradoch (namiesto latinčiny). U evanjelikov vo vojvodinskom prostredí biblická čeština (normalizovaný variant českého jazyka) fungovala ako spisovný jazyk. Oficiálne bola uznaná a používaná ako bohoslužobný a úradný jazyk slovenskej evanjelickej a. v. cirkvi v Uhorsku rozhodnutím evanjelickej synody, zákonodarného a najvyššieho orgánu evanjelickej cirkvi v rokoch 1610 a 1614 (Обшуст – Кузмановић, 2019: 74 – 76). U evanjelických Slovákov bibličina predstavovala posvätnú funkciu symbolu viery (Doruľa, 2015: 13).

Pohrebné básne Jána Mičátka zhrnuté v rukopisnej zbierke *Morena* sú dokladom o kreatívnom zvládnutí dobového literárneho a cirkevného jazyka dolnozemsých Slovákov – **biblickej češtiny**. Pojmy bibličina a biblická čeština sa dnes používajú v historickej, literárnovednej a publicistickej tvorbe spravidla na označenie češtiny používanej slovenskými evanjelickými vzdelancami v 18. – 19. storočí. Išlo o normalizovaný variant kultúrnej češtiny na Slovensku, v akej sa použila v Biblii vydanéj v Kraliciach pri Prahe v rokoch 1579 – 1593. Spisy v biblickej češtine sa tlačili českobrabským pravopisom, ktorý už bol diakritický. Biblická čeština sa vo vojvodinskom prostredí silne slovakizovala. Poslovenčovanie sa uskutočňovalo vo všetkých jazykových rovinách – nielen v lexikálnej a gramatickej rovine, ale i vo výslovnosti, nadobudnúc mäkký prízvuk slovenských nárečí. Preto ho niektorí autori nazývajú biblickou slovenčinou (Botík, 2016: 68).⁸ Je dokladom o prirodzenej dominancii slovenčiny v slovenskom jazykovom vojvodinskom spoločenstve v období po slovenskom národnom obrodení a po uzákonení spisovnej slovenčiny v roku 1843 a jej úprave v roku 1852. Evanjelici používali biblickú češtinu až do uzákonenia štúrovčiny – spisovnej slovenčiny kodifikovanej Eudovítom Štúrom v polovici 19. storočia.

V podmienkach odlúčenosti vojvodinských Slovákov od materskej krajiny po prvej svetovej vojne a v novutvorenom štáte sa Slováci a Česi snažili organizovať spoločné združenia a zväzy (Československý zväz v Juhoslávii, Ústredný spolok československých žien). Po jeho zániku kontakt s českým jazykom pretrvával iba v cirkevných bohoslužbách používaním spevníka v biblickej češtine. Publikovaním *Slovenského evanjelického spevníka* (1992/1993) bol v slovenskom evanjelickom prostredí komplexne dokončený jazykový prechod z bibličtiny do slovenčiny a uzavrela sa tým kapitola oficiálneho fungovania tohto špecifického jazykového fenoménu v slovenských (aj českých) jazykových dejinách (Nábělková, 2002: 71, 85). Tým sa celkom prerušil styk vojvodinských Slovákov s češtinou, takže z toho dôvodu jestvuje značný počet slov, ktoré sú

⁸ O jazykovej situácii Slovákov na Dolnej zemi pozri: Marčoková, 2023: 141, 152 – 164, 282.

známe bežnému čitateľovi na Slovensku, ale nie príslušníkovi dnešného slovenského vojvodinského spoločenstva. Na vysvetlenie týchto slov sme použili *Historický slovník slovenského jazyka*⁹ a *Slovník spisovného jazyka českého*.¹⁰

JAZYKOVÝ ASPEKT POHREBNÝCH BÁSNÍ *MORENA*

Zbierka pohrebných básní *Morena* má celkovo 112 strán a spolu je v nej 42 valedikcií. Väčšinu z nich napísal sám Ján Mičátek (32). Do svojej zbierky zaradil aj dve valedikcie, ktoré napísal evanjelický farár a senior Jan Janata, kým s jednou valedikciou sú v zbierke zastúpení: český spisovateľ František Ladislav Čelakovský, kysácky učiteľ Ladislav Urban, petrovskí učiteľia Pavel Šuška a Ján Garay, novosadský učiteľ Ján Tobiáš Langhoffer, hložiansky učiteľ Ferdinand Rohoň a kandidát bohoslovnia Bohdan Kutlík.

Zbierku pohrebných básní Jána Mičátka môžeme považovať za súčasť slovenského literárneho dedičstva a vzácny zdroj historických informácií. Tieto pohrebné verše sú dokladom o kultúrnej úrovni slovenskej inteligencie, farárov a učiteľov a svedectvom o pulzovaní nielen cirkevno-náboženského života, ale (v cirkevných rámcoch) aj spoločenského a kultúrneho života v slovenských vojvodinských osadách.

V nasledujúcom texte sa podrobnejšie budeme zaoberať jazykovým aspektom týchto pohrebných veršov so zreteľom na pravopis, samohláskový a spoluhláskový systém, morfológickú, lexikálnu a syntaktickú rovinu. V pokračovaní uvádzame príklady zo zbierky *Morena*, ktoré svedčia o prelínaní biblickej češtiny a dobovej slovenčiny, alebo tradičného a živého v dobovom jazyku vojvodinských Slovákov v druhej polovici 19. storočia.

Pravopis:

- a.) Graféma *ů*. Ide o typickú českú grafému, ktorá sa používa namiesto dvojhlásky *ó* (*vůli, nemůž, půjdete, můj*) alebo ako koncovka genitívu množného čísla mužského rodu neživotných podstatných mien (*dnů, stanů, hříchů*). Avšak v texte nájdeme aj slová, v ktorých sa používa dvojhláska *uo* a jej zápis v podobe grafémy *ô*, napr. *môj, večitô, užítanô, tichô*.

⁹ Dostupné na: <https://slovník.juls.savba.sk/?d=hssj>

¹⁰ Dostupné na: <https://ssjc.ujc.cas.cz/search.php?db=ssjc>

- b.) Graféma *ě*: *světa, věřím, ráme, Páně, službě, chrámě, mně, domě, tě, tobě, pilně, zdě, hojně, jistě, plněna, kde, slávě, městě, přítelkyně, ještě, posledně, opěť*. V texte sa táto typická česká graféma nepoužíva dôsledne a namiesto nej sa používa aj graféma *e*: *spechá, večné, verících, člověk, trpělive*.
- c.) Fonetický zápis slov: *ľachko* (ľahko), resp. používanie pravopisných variantov, napr. *nebespečenstvo – nebezpečenstvo, veť – ved', leš – lež, príliš – príliž, slatký – sladký, Jerusalem – Jeruzalem*.
- d.) Na označenie fonémy *i* sa používajú dve písmená: *i, y*. Napríklad *radý, šťastný, sladký, zosnulý, z biedy nevykúpi, slzy a vzdychy, zbožnými slovami, milo víta, moji příbuzní*.
- e.) Na označenie mäkkej spoluhlásky sa používa mäkkčeň: *peňiaze, dnes, riecti, v něho, dñi, klad'e, ľebo*. Avšak tento princíp autor neuplatňoval dôsledne, v texte nachádzame veľa slov, kde sa už uplatňoval funkčný princíp spisovnej kodifikácie po reforme. To znamená, že tieto konsonanty sa neoznačovali mäkkčeňom pred *i, í, e* a dvojhláskami, napr. *domnieváme, svete, nádeje, vidiet'*.
- f.) Nedôsledné používanie čiarky pri vypočítavaní: „Bolešť nemoc ľúta nehoda trápenie“ „Dobrá drahá duša, šlechtná příjemná“, „Malých velkých, mladých dávných“, „riastlo kvitlo rodilo“ „smútky bôle žiale strasti“.
- g.) Zápis slovného spojenia pán Boh / Pán Boh striedavo s malým alebo veľkým začiatočným písmenom. V prepísanom texte sme použili vždy veľké začiatočné písmeno.
- h.) Keďže ide o rukopisný záznam, niekedy sme si neboli istí, či v pôvodnom rukopise autor zaznačil dĺžeň alebo bodku (v predspisovnom období sa obidve znamienka používali na zvukové označenie osobitosti hlások). V našom prepise sme v takých prípadoch slovo zapísali podľa súčasných pravopisných pravidiel.

Fonetická rovina:

Samohláskový systém

- a) Otvorená samohláska *ä*: *jäseň, hräb, zkäde, berä, vyrábä, v predsävzetí, v stästi, pri pohräbu, tebä, dopräj, boläst', hlädí, zblädlo, sebä, modlit' sä, däsi, zvädly, švägrinou*.

- b) Dvojhlásky *ia, ie, uo*: *biedný, tiecť, čkanie, slatkô, večitô*; v prípade dvojhlásky *ô* ide častokrát o slová ovplyvnené stredoslovenským nárečím. Napriek tomu, že sa v týchto básňach dvojhlásky často používajú, v niektorých slovách ešte chýbajú: *víc* (viac), *mreme* (mrieme), *beres* (berieš), *žadost'* (žiadost'), *žaden* (žaden), *obsáhnut'* (obsiahnuť), *vira* (viera), *utres* (utrieš), *cést* (ciest).
- c) Nedodržiavanie zákona rytmického krátenia, ktorý je typickým pravidlom kodifikovaného slovenského jazyka: *búril, oplakávate, kvilí, kviliacích, lúčíc, miní, verícich, dúfajících, dúfání, s virú, prikrý, povážite, oslabujúcím, krásné, obtížný, milovnícé, narikání, dávní, cítí, bližním, čierný, obcování, sprovádzáme, namáhání*.
- d) Hláskové obmeny samohlások v slovách, napr. *velmo – veľmi, cirkev – církev, Buh – Búh – Bôh – Bůh, dietky – dítky, tobe – tebe*.
- e) Kvantita samohlások je nedôsledná, napríklad absentuje v slove *pomahala* a na druhej strane sa používa v niektorých slovách na neobvyklom mieste: *skusí, smútna*.

Spoluhláskový systém

- a) Spoluhláska *ř*: *přítel, dobře, příti, věřím, rodiče, kříž, při, bratři, přátelé, patří, přibytků předcházejí, hořem*. Túto typickú českú grafému autor nepoužíva pravidelne, v texte nachádzame aj prípady zápisu (a predpokladáme aj výslovnosti) *r*: *presvaté, příčiny, přivede*.
- b) Zdvojené spoluhlásky: *panna, rodinný, radda, onnej stranny, rolla, vinnica, nevinniatka*.
- c) Mäkké *t'* na konci slovies v neurčitku, napr. *tiecť, dávať, skonávať, radovať*, ale aj v podstatných menách, napr. *mladosť, márnosť, přítel'*, i keď ojedinele možno nájsť aj podstatné mená s tvrdou koncovou spoluhláskou *t*, napr. *vernosť, priateľ*.
- d) Hláskové obmeny spoluhlások v slovách, napr. *amen – ameň*.
- e) Spoluhláska *ř*: na rozdiel od češtiny sa v texte stretáme aj s touto spoluhláskou, napr. *přítel', učitel'*, i keď ju nenájde v slovách s koncovkou *-a*, napr. *Stvoritela, vela*.

Morfologická rovina:

- a) Pri skloňovaní slovies v 1. osobe singuláru prítomného času používa autor koncovku *-m* namiesto českej koncovky *-i*: *plesám, dekujem*.

- b) Slovesá v 1. a 3. osobe plurálu majú variantnú koncovku *-li/ly*: *sevrelý, plnily, spadly, potkaly, zakryly, ozdobovaly, usmievaly, boýy, zatriasly, treskly, vyschly, ostaly, oplakaly, ozvaly, prestaly*, ale aj: *žili, rozlúčili, patrili, znali, predišli, oplakali, museli, mohli, prežili, prokázali, vzali, zabudli*.
- c) V nominatíve plurálu mužského rodu sa používa koncovka *-é*, napr. *otcové, rodičové*.
- d) Datív singuláru mužského rodu životných podstatných mien má koncovku *-u*, napr. *starcu (a ruky hneď podá starcu), otcu*.
- e) Používanie vokativu s koncovkami ako v češtine: *Sestro má úprimná! Ty vojíne! Otče, matko! Manželko má!*
- f) Lokál inštrumentálu podstatných mien mužského rodu má koncovku *-ích*, napr. *v žalmích*.
- g) Genitív singuláru prídavných mien a privlastňovacích zámen ženského rodu má koncovku *-ej*: *tvej smrti, mladej manželky*.
- h) Akuzatív singuláru prídavných mien a privlastňovacích zámen ženského rodu má koncovku *-ou* ako v češtine: *(Mne pán si kúpil draze /svou mzdou... tu smutnou duši mou*.
- i) Inštrumentál singuláru prídavných mien ženského rodu má koncovku *-u/ú*: *nad mladú dušu, pred smrti večnú*.
- j) Osobné zámená v genitíve a datíve plurálu majú českú podobu *jich, jim*, napr. *matka ktorá jích pod srdcom nosila, myslia že jím príde*.
- k) Na rozlišovanie tvarov prídavných mien podľa vzoru pekný v jednotnom a množnom čísle sa používa *y, ý/i, í*, napr. *smútny manžel, bud' šťastný, drahí moji, naši príbuzní, zůstanete poslušní a verní a pod*.
- l) Predložky *s/so, z/zo* sa nezapisujú foneticky, ale podľa spájania s inštrumentálom a genitívom: *z srdce mého, s tými dieťkami*.
- m) Tvary prídavných mien a prísloviak sú často ovplyvnené stredoslovenským nárečím: *slatkô, tichô, uživanô, večitô, skvelô, vyjasnenô, zbúrenô*.
- n) Tvary s prechodníkom, trpným a činným prídavným, napr. *radujúc sa z neho, lúčiť se teď s Vámi, primúc milé potešení, on oslabujícím dodáva posilku, navštívěný dome zármutkem žalosti*.

Lexikálna rovina:

- a) Využívajú sa varianty slov, napr. *smrtník – smrtdlník, přítel' – priatel*.

- b) V pohrebných básňach je použitých viac ako 130 českých slov, napr. *jestli, podej, zítra, lze* atď. Väčšinu z nich dolnozemskí Slováci nepoužívajú a už im ani nerozumejú. Tieto slová vysvetľujeme v poznámkach pod čiarou.
- c) V básnických textoch sa nachádzajú aj slovenské slová, ktoré dnes nepredstavujú aktívnu slovnú zásobu vojvodinských Slovákov, napr. *nemluvniatko*. Preto sme ich takisto vysvetlili v poznámkach pod čiarou.
- d) Aj dnes sa v nárečovom prejave Slovákov v Kysáči používajú slová, ktoré potvrdzujú určitú zakonzervovanosť vojvodinskej slovenčiny a jej príbuznosť so stredoslovenským nárečím. Tieto slová nájdeme aj v Mičátkovej zbierke: *trpelive, zošoptali, slatkvô, zbúrenô, chlapčok*.

Syntaktická rovina:

- a) Netypický slovosled: *Pán mi sa ukiazal; zjevil mi sa; z srdce mého; vidia matky rakev*.

ZÁVER

Pravopis Jána Mičátka v zbierke pohrebných básní *Morena* je diakritický (zvukové osobitosti hlások sa označujú písmenami s rozličnými znamienkami obyčajne nad písmenom, v textoch Mičátkových pohrebných básní ide o dĺžne, mäkkene a bodky). Je osnovaný na fonematickom (hláska je schopná rozlišovať význam slov a tvarov), morfematickom (jednotná podoba slov a morfém na rozdiel od výslovnosti, kde môže dochádzať k spodobovaniu), gramatickom (rozlíšenie tvarov nominatívu singuláru a plurálu prídavných mien vzoru pekný) a etymologickom (písanie *i/y* podľa pôvodu slov) princípe. Používa aj grafémy *y, ý, ě*, mäkkosť spoluhlások sa označuje mäkčeňmi, i keď dodržiavanie tohto princípu nie je dôsledné. V samohláskovom systéme sa používa aj otvorená samohláska *ä*, tiež dvojhlásky *ia, ie, uo (ô)*. Pravopis charakterizujú kvantitatívne opozície *a – á, o – ó, e – é, u – ú, i – í, y – ý*, ako aj dvojhlásky *ia, ie, uo*. Spoluhláskový systém tvoria mäkkostné opozície *d – d', t – t', n – ň*, zriedkavo sa objavuje aj opozícia *l – l'*; znelostné opozície *p – b, k – g, s – z, c – dz, t – d, t' – d', č – dž, š – ž, ch – h, f – v*; labializované opozície *s – š, z – ž, c – č, dz – dž* a znelé sonóry *m, n, r, j.*, svoje zastúpenie v texte má aj typická česká spoluhláska *ř*. Uplatňovanie rytmického zákona ešte nie je dôsledné, pretože pretrváva vplyv češtiny. Skloňovanie a časovanie ohybných slovných druhov rešpektuje jednak

vtedajšiu kodifikovanú slovenčinu, ale aj normalizovanú podobu biblickej češtiny. V lexike sa používajú jednak slovenské, jednak české slová, ale aj slová prevzaté z latinčiny, nemčiny a maďarčiny. Slovosled v slovných spojeniach a vo vetách je inverzný a z pohľadu dnešnej slovenčiny umelý a neprirodzený, čo je pravdepodobne dôsledkom vplyvu latinčiny a nemčiny, ale tiež autorovej snahy vytvoriť poetický, emocionálny a rýmovaný text.

Jozef Maliak považuje Jána Mičátka za jedného zo zaslúžilých mužov, ktorí sa svojou horlivou činnosťou pričínili o mohutný prejav cirkevno-národného povedomia nášho slovenského ľudu v Báčke. Vyzdvihuje, že „svojou spisovateľskou činnosťou bol vítanou podporou literárnych podnikov a slovenských novín“ (Maliak, 2000: 14). Podľa lingvistu Daniela Dudka najpočetnejšie z Mičátkových publikovaných textov sú listy na rozličné témy zo života, ktoré svojou úrovňou patria medzi kvalitné texty, bližšie k ľudovej reči a k súčasnej slovenčine ako texty mnohých jeho súčasníkov (Dudok, 1983: 19). Pri zbierke pohrebných veršov *Morena* však treba brať ohľad na špecifickosť jazykovej situácie vojvodinských Slovákov, u ktorých biblická čeština plnila posvätnú funkciu symbolu viery a bola neodlučiteľnou súčasťou cirkevných obradov. Tým sa dá odôvodniť jej účelové použitie v pohrebných veršoch Jána Mičátka.

Eleonóra Zvalená

Daniela Marčoková

ORTHOGRAPHY AND LANGUAGE STRUCTURE OF THE FUNERAL VERSES OF JÁN MIČÁTEK IN HIS MORENA COLLECTION

Summary

In the evangelical environment, funeral poems became an integral part of saying goodbye to the deceased, especially at the end of the 18th and in the 19th century. Ján Mičátek, who was a teacher in Kysáč, recorded 42 mostly author's valedictions written in biblical Czech and Slovak of that time. They were summarized in the manuscript collection titled *Morena Čili odobierky pri príležitostiach pohrebných V cirkvách ev. dla A. vyz. v úžitku V národe Slovenskom. Z väťša pôvodne spísal a skladał Ján Mičátek slovenský národní učitel na Kisáči V Srbskej Vojvodine Roku Pána 1862*. (Morena, Or collections on occasions of funerals In the Evangelical Church of the Augsburg Confession in the use Of the Slovak nation. Mostly originally written and composed by Ján Mičátek, a Slovak public teacher in Kisáč In Serbian Vojvodina in the Year of the Lord 1862).

Today, we do not evaluate occasional poems created in the past in terms of literary quality, artistic level or popularity. From today's readers point of view, who are primarily literary scholars, linguists and historians, content-meaning criteria come to the fore. These funeral poems, as an important historical source, are an integral part of the time period reception horizon and have primarily literary-historical, but also ethnographic value. In our work, we focus primarily on findings that will allow us to reinterpret historical data related to the language of the verses. Our primary goal was to find out to what extent biblical Czech and Slovak of that time intertwine in funeral verses. The research was focused on the extraction and analysis of the most representative linguistic phenomena that characterized the church writings of the Slovak intelligentsia in Vojvodina in the second half of the 19th century.

Valedictions represented a frequent and popular consumption of the current artistic word in the time in which they were created. These texts were complementing the traditional church ceremony and giving the funeral a more emotional and pompous character. Undoubtedly, the language in which the funeral poems were written also contributed to this. The orthography and linguistic structure of Ján Mičátek's funeral verses is at the interface between biblical Czech and the codified form of Slovak from 1843 and its modified version from 1852. Slovak elements in this manuscript appear alongside Czech ones and their frequency is relatively high, although the phenomena characteristic of the Czech language have not yet been consistently replaced by Slovak elements. From a linguistic point of view, funeral collection *Morena* represents an intermingling of traditional Czech and living contemporary Slovak elements, which testify to the education and broad-mindedness of a Slovak scholar in that time, like Ján Mičátek was. Thanks to his tireless national-awakening and cultural-enlightenment activities, Ján Mičátek is considered one of the central personalities of the cultural and educational life of the Slovaks in Vojvodina in the second half of the 19th century.

In this research, we have only outlined the issue of linguistic phenomena appearing in Mičátek's collection of funeral poems *Morena*. We assume that a similar linguistic situation would also occur in other church writings by members of the Slovak intelligentsia in Vojvodina in the second half of the 19th century, which opens up new possibilities and the need for more thorough linguistic research.

Key words: Ján Mičátek, Slovak teacher in Vojvodina, Kysáč, funeral verses, biblical Czech, 19th century.

Eleonóra Zvalená
Daniela Marčok

PRAVOPIS I JEZIČKA STRUKTURA POGREBNIH STIHOVA U ZBIRCI *MORENA*
JANA MIČATEKA

Rezime

U evangeličkoj sredini pogrebne pesme su postale neizostavni deo opraštanja od pokojnika, posebno krajem 18. i u 19. veku. Kisački učitelj Jan Mičatek zabeležio je 42, pretežno autorske valedikcije, napisane na biblijskom češkom i savremenom slovačkom jeziku. One su objedinjene u rukopisnoj zbirci *Morena Čili odobierky pri príležitostách pohrebných V cirkvách ev. dla A. vyz. v úžitku V národe Slovenskom. Z väťša pôvodne spísal a skladal Ján Mičátek slovenský národný učiteľ na Kisáči V Srbskej Vojvodine Roku Pána 1862.* (Morena Ili oproštajne reči u pogrebnim prilikama U crkvama evangeličkim prema Augzburškoj veroispovesti u upotrebi U narodu Slovačkom. Većinom izvorno napisao i sastavio Jan MIčatek slovački narodni učitelj u Kisaču U Srpskoj Vojvodini Leta Gospodnjeg 1862). Prigodne pesme nastale u prošlosti danas se ne vrednuju na osnovu njihovog književnog kvaliteta, umetničkog nivoa ili popularnosti. Sa stanovišta današnjih čitalaca, koji su pre svega književnici, lingvisti i istoričari, u prvi plan izbijaju sadržajno-značenjski kriterijumi. Kao dragoceni istorijski izvor, ove pogrebne pesme predstavljaju sastavni deo savremenog recepcijskog horizonta i imaju prvenstveno književno-istorijsku, ali i etnografsku vrednost. U ovom radu akcenat je stavljen prevashodno na činjenice koje će nam omogućiti reinterpretaciju istorijskih podataka vezanih za jezik dela. Primarni cilj našeg rada bio je da saznamo u kojoj meri se biblijski češki i savremeni slovački prepliću u analiziranim pogrebnim stihovima. Istraživanje je bilo usmereno na izdvajanje i analizu najreprezentativnijih jezičkih pojava karakterističnih za crkvene spise slovačke inteligencije u Vojvodini u drugoj polovini 19. veka.

U vreme svog nastanka valedikcije su predstavljale čestu i omiljenu konzumaciju aktuelne umetničke reči. Ovi tekstovi su upotpunili tradicionalni crkveni obred dajući sahrani emotivniji i pompezniji karakter. Tome je, nesumnjivo, doprineo i jezik kojim su pisane pogrebne pesme. Pravopis i jezička struktura pogrebnih stihova Jana Mičateka kreću se između biblijskog češkog jezika i kodifikovanog oblika slovačkog jezika iz 1843. i njegove modifikovane verzije iz 1852. U ovom rukopisu slovački elementi se pojavljuju pored čeških i njihova učestalost je relativno uravnotežena, iako karakteristične jezičke pojave za češki jezik još uvek nisu dosledno zamenjene slovačkim elementima. Sa lingvističke tačke gledišta, zbirka pogrebnih pesama *Morena* predstavlja kombinaciju tradicionalnih čeških i savremenih slovačkih elemenata, koji svedoče o obrazovanju i erudiciji onovremenog slovačkog pregaoca, kakav je bio Jan Mičatek. Zahvaljujući svojoj neumornoj aktivnosti na polju nacionalnog buđenja i kulturno-prosvetiteljskoj delatnosti, Jan Mičatek se smatra jednom od centralnih ličnosti kulturnog i prosvetnog života vojvođanskih Slovaka u drugoj polovini 19. veka.

U ovom istraživanju samo smo se dotakli jezičkih pojava na koje nailazimo u Mičatekovej zbirci pogrebnih pesama *Morena*. Pretpostavljamo da bi se slična jezička situacija pojavila i u drugim crkvenim spisima pripadnika slovačke vojvođanske inteligencije u drugoj polovini 19. veka, što otvara nove mogućnosti i potrebu za temeljnijim lingvističkim istraživanjima.

Ključne reči: Jan Mičatek, slovački vojvođanski učitelj, Kisač, pogrebni stihovi, biblijski češki jezik, 19. vek.

ZDROJE

*Matriky slovenských evanjelických cirkevných zborov v Báčke. Dostupné na:
<https://digital.seavc.rs/matriky/>

*Historický slovník slovenského jazyka. Dostupné na:
<https://slovník.juls.savba.sk/?d=hssj>

*Slovník spisovného jazyka českého. Dostupné na:
<https://ssjc.ujc.cas.cz/search.php?db=ssjc>

(IAGNS) Istorijski arhiv Grada Novog Sada – Historický archiv Mesta Nový Sad,
Fond 20: Zbirka porodice Mičatek

* *Morena Čili odobierky pri príležitostách pohrebných V cirkvách ev. dla A. vyz. v úžitku V národe Slovenskom. Z väčša pôvodne spísal a skladal Ján Mičátek slovenský národný učiteľ na Kisači V Srbskej Vojvodine Roku Pána 1862*

LITERATÚRA

Botík, J. (2016). *Slováci vo Vojvodine*. Nový Sad: Ústav pre kultúru vojvodinských Slovákov.

Daniš, V. (2005). K činnosti duchovenstva, svetskej katolíckej a evanjelickej inteligencie pri vzniku slovenského katolíckeho politického hnutia. In: *Studia Historica Nitriensia*, 12, 69 – 85.

Doruľa, J. (2015). *Slováci medzi starými susedmi*. Bratislava: Slavistický ústav Jána Stanislava SAV a Slovenský komitét slavistov.

Dudok, D. (1989). Gustáv Maršall-Petrovský v dejinách spisovnej slovenčiny. In: *Život a dielo Gustáva Maršalla-Petrovského*. Ed. J. Kmeť. Nový Sad: Obzor, s. 81 – 93.

Hronec, V. (1972). Pohrebné verše Jána Kutlíka. In: *Nový život*, roč. 24, č. 1, január – február s. 66 – 74.

Jónasová, A. (2010). Rukopisná pohrebná báseň z roku 1753. In: *Knižnica*, roč. 11, č. 8, s. 34 – 38.